

Kerkscheuring: statuut of ledental De rechter beslist?!

Inleiding

In Nederland zijn tal van religieuze gemeenschappen actief. Een aantal van hen heeft de rechtsvorm van de stichting of een vereniging gekozen. Deze vormen zijn geregeld in titel 2.2 BW respectievelijk titel 2.6 BW. Daarin zijn ook voorschriften opgenomen omtrent besluitvorming. Indien binnen zo'n rechtspersoon sprake is van conflicten – al dan niet van religieuze aard – zal aan de hand van de wet en de statuten van de rechtspersoon de juridische knoop kunnen worden doorgehakt. Overigens biedt daarnaast Titel 2.1 BW – bijvoorbeeld de bepalingen over vernietigbaarheid en nietigheid van besluiten – ook aanknopingspunten. In de regel zal het besluit van het binnen de rechtspersoon bevoegde orgaan doorslaggevend zijn: doorgaans is dat binnen de stichting het bestuur en binnen de vereniging de algemene vergadering. De alsdan blijkende minderheid kan hetzij zich voegen naar de wil van de meerderheid hetzij ervoor kiezen geen deel meer uit te maken van de rechtspersoon.

De meest geëigende rechtsvorm voor religieuze gemeenschappen is het kerkgenootschap zoals omschreven in artikel 2:2 BW. Deze rechtsvorm laat aan religieuze genootschappen maximale vrijheid om hun interne organisatie naar hun eigen religieuze inzichten vorm te geven. Zo komen bij kerkgenootschappen regelmatig mengvormen voor van stichtingen- en verenigingenrecht. Gelet op het beginsel van de scheiding van kerk en staat heeft de wetgever gemeend zo min mogelijk voorschriften ten aanzien van de inrichting en het bestuur van een kerkgenootschap voor te schrijven. Zo is de oprichting van een kerkgenootschap vormvrij en hoeft het kerkelijk statuut evenmin op schrift te worden gezet. Dit heeft als nadeel dat bij conflicten binnen een kerkgenootschap regelmatig onduidelijk is wat de besluitvormingsprocedure is teneinde tot een oplossing te komen. Als al sprake is van een op schrift gesteld kerkelijk statuut ontbreekt daarin vaak een afdoende regeling voor de interne beslechting van geschillen. In voorkomende situaties wordt dan de rechter geëerd. De rechter heeft dan vaak weinig houvast aan het burgerlijk recht of aan het kerkelijk recht.

In deze bijdrage¹ wordt nader ingegaan op de wijze waarop de burgerlijke rechter dergelijke geschillen beslecht. Daarbij beperk ik mij tot situaties waarin sprake is van een zogenoemde kerkscheuring. Het gaat daarbij om kerkscheuringen in protestantse kring. Omtrent scheuringen in de Rooms-Katholieke Kerk is mij geen (recente) jurisprudentie bekend: een reden daarvoor is wellicht dat het Wetboek van Canoniek Recht² duidelijk is over de vraag aan wie het kerkelijk vermogen toebehoort.

Scheuring en kerksplitsing

Soms is er verwarring over de vraag of *splitsing* van een kerkgenootschap hetzelfde is als *scheuring* daarvan. In beide gevallen is in de volksmond sprake van kerksplitsing. Immers, het voorheen ongedeelde kerkgenootschap bestaat nadien uit twee of meer geloofsgemeenschappen. Ten behoeve van de overzichtelijkheid onderscheid ik drie categorieën. De eerste en tweede categorie betreffen de zuivere splitsing respectievelijk afsplitsing. Bij een zuivere splitsing gaat het gehele vermogen van de splitsende rechtspersoon onder algemene titel over op tenminste twee verkrijgende rechtspersonen en houdt de splitsende rechtspersoon op te bestaan. Bij afsplitsing

¹ Dit artikel is gedeeltelijk een bewerking van: T. van Kooten en T.J. van der Ploeg, Fusie en splitsing van kerkgenootschappen, civielrechtelijke aspecten in: Kerk en Recht (L.C. van Drimmelen en T.J. van der Ploeg (Red.)) Utrecht, 2004, p. 149-154

² De officiële benaming is Codex Iuris Canonici: dat is het kerkelijk statuut in de zin van artikel 2:2 BW.

gaat een vermogen of een deel daarvan onder algemene titel over op tenminste één verkrijgende rechtspersoon en blijft daarnaast de afsplitsende rechtspersoon bestaan³.

Naar analogie⁴ zijn de definities van de wetgever⁵ mijns inziens ook op kerkgenootschappen toepasselijk. Bij de zuivere splitsing en de afsplitsing is telkens sprake van een *rechtshandeling*.⁶ Deze rechtshandeling is erop gericht te komen van één kerkgenootschap tot meerdere kerkgenootschappen. Binnen het tot dan toe ongedeelde kerkgenootschap bestaat dan de *wil* daartoe en daartoe regelt men ook de gevolgen van die (af)splitsing, zoals de verdeling van het vermogen van het daarvoor ongedeelde kerkgenootschap.

Zo is het denkbaar dat binnen een lokale gemeente van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) een ernstig conflict ontstaat waardoor twee kampen ontstaan. In de situatie⁷ dat die partijen niet meer met elkaar te verzoenen zijn, heeft de PKN in haar statuut⁸ een procedure vastgelegd waardoor een afzonderlijke, rechtspersoonlijkheid bezittende nieuwe gemeente kan worden gevormd. Daaraan kan ook een deel van het vermogen van de oorspronkelijke gemeente worden toegescheiden. N.B. Het gaat hierbij om een landelijk kerkgenootschap dat ten dienste van zijn zelfstandige onderdelen, veelal lokale gemeenten, een splitsingsregeling kan vaststellen. Het kerkgenootschap is daarin vrij voor zover de regeling niet in strijd is met het Nederlandse vermogensrecht. Zo mogen bijvoorbeeld de schuldeisers niet worden benadeeld.

De derde categorie betreft de kerkscheuring. Dit is aan de orde indien betrokkenen niet tot afspraken kunnen komen over de verdeling van het vermogen van een kerkgenootschap. Een kerkscheuring is een *rechtsfeit*: er is immers geen rechtshandeling waarbij de deling wordt beoogd, dit in tegenstelling tot de (af)splitsing. Partijen kunnen er niet in onderling overleg uitkomen. Daarnaast zullen de meerderheid en de minderheid van het voorheen ongedeelde kerkgenootschap zich niet langer samen als één kerkgemeenschap beschouwen, maar als twee (of meer) kerkelijke gemeenschappen.⁹ Aan de hand van het kerkelijk statuut zou het geschil dan moeten worden beslecht. Vaak biedt dit statuut daarvoor onvoldoende aanknopingspunten. Er zijn dan twee benaderingen mogelijk.¹⁰

De eerste benadering is gericht op de beantwoording van de vraag welke groep de voortzetting is van de oude kerk. De voortzettende groep heeft recht op de eigendom van de goederen – in het bijzonder het kerkgebouw – van de vroeger ongedeelde kerk. De vraag spitst zich toe op de kwestie welke groep nu de wettige vertegenwoordiger is van de oude kerk. Uit jurisprudentie komen de volgende lijnen naar voren. De eerste lijn is dat de rechter binnen kerkgenootschappen de meerderheidsregel (Houwerzijl) mag toepassen en ten tweede mag hij geen partij kiezen in geschillen van geloof en belijdenis (Hasselt-regel).

De tweede benadering is dat het oude kerkgenootschap door de scheuring uiteen valt in twee kerkgenootschappen die in de plaats van de oude kerk treden. De kerkelijke goederen behoren aan beide kerken in mede-eigendom toe tot een uiteindelijke scheiding en deling is gerealiseerd (Katwijk-regel).

³ P.L. Dijk en T.J. van der Ploeg, *Van vereniging, en stichting, coöperatie en onderlinge waarborgmaatschappij*, 4^e herz. Druk, Deventer, 2002, p. 267.

⁴ Op grond van artikel 2 lid 2 BW zijn de bepalingen van Boek 2 BW – met uitzondering van artikel 5 - niet van toepassing op kerkgenootschappen. Analogische toepassing is wel geoorloofd.

⁵ Art. 2:334a lid 2 en 3 BW

⁶ Art. 3:33 BW definieert dit begrip als een op een rechtsgevolg gerichte wil die zich door een verklaring heeft geopenbaard.

⁷ Het kan ook in andere situaties, bijvoorbeeld kerkgroei waardoor de in verband met de bestuurbaarheid splitsing nodig is.

⁸ Ordinantie 2-19 PKO alsmede de Generale regeling inzake de procedure bij fusie en splitsing van rechtspersoonlijkheidbezittende onderdelen van de kerk.

⁹ T.J. van der Ploeg, *Fusie, federatie en splitsing van kerkelijk en burgerlijk recht* in: Kerk, recht en samenleving (Oldenhuisbundel), Deventer 1997, p. 62.

¹⁰ Asser – van der Grinten – Maeijer 2-II, 1997, nr. 218.

Houwerzijl: meerderheid beslist

In het arrest-Houwerzijl¹¹ heeft de Hoge Raad vlak na de Tweede Wereldoorlog bepaald dat ook bij kerkgenootschappen de meerderheidsregel kan worden toegepast: wat de meerderheid van het daartoe bevoegde orgaan van dat kerkgenootschap besluit, is geldig. Zelfs als besloten wordt tot uittreding uit het kerkverband, is dit geldig ondanks dat dit niet is geregeld in de kerkorde en strijdig is met een uitspraak van de synode. De vraag is welk orgaan bevoegd is tot het nemen van een dergelijk besluit. Deze vraag moet worden beantwoord aan de hand van het kerkelijk statuut. In casu ging het om een Gereformeerde Kerk te Houwerzijl die deel uitmaakt van het kerkverband der Gereformeerde Kerken in Nederland. De Generale Synode¹² stelde dat zij het bevoegde orgaan was terwijl de plaatselijke Gereformeerde Kerk meende dat dit de kerkenraad¹³ was. De Hoge Raad overwoog dat bij de Gereformeerde Kerken het synodaal verband geen wezenlijk onderdeel is van de Gereformeerde Kerk: het zwaartepunt ligt bij de plaatselijke kerk die ook kerkgenootschap is. Daarnaast was het kerkverband ooit op vrijwillige basis door de plaatselijke kerken aangegaan en stond het de plaatselijke kerk dus vrij om uit dit verband te treden. Er mag dus worden uitgegaan van de soevereiniteit van de kerkenraad. Losmaking van een Gereformeerde Kerk door haar kerkenraad uit het kerkverband om redenen van geloof en consciëntie is dan ook geoorloofd.¹⁴ De meerderheid van de kerkenraad beslist dus wie de voortzetting is van de oude kerk.

Hasselt-regel: geen theologisch oordeel

Een kerkscheuring kan haar oorzaak vinden in bijvoorbeeld een verschil van inzicht over de organisatie en/of verschil in kwesties van geloof en belijdenis. In het arrest-Hasselt¹⁵ uit 1957 is de rol van de burgerlijke rechter bij aangelegenheden van geloof of belijdenis weergegeven. Deze rol wordt bepaald door het beginsel van de scheiding van kerk en staat. Deze brengt met zich mee dat de overheid – dus ook de rechter – zich neutraal moet opstellen ten aanzien van godsdienstige aangelegenheden. De burgerlijke rechter mag dus geen partij kiezen inzake geschillen omtrent geloof en belijdenis. Hij mag dus niet zeggen dat bijvoorbeeld een kerkenraad een onjuiste visie heeft op de doop en daarmee ten onrechte een besluit neemt om zich los te maken uit het kerkverband. De burgerlijke rechter mag niet treden in de beoordeling van vragen omtrent geloof en belijdenis. Hij mag slechts de kerkorde van het voordien ongedeelde kerkgenootschap als uitgangspunt nemen. Het bovenstaande noemt men wel de Hasselt-regel. Uit deze casus – het betrof wederom de Gereformeerde Kerken in Nederland – kon de rechter uit het kerkelijk statuut de regel destilleren dat de kerkregering van de plaatselijke kerk was opgedragen aan de kerkenraad. Dat was in het Gereformeerde kerkrecht het orgaan dat ten aanzien van de kerkelijke leer plaatselijk kon beslissen. Als de kerkenraad in meerderheid besluit tot losmaking op theologische gronden, dan moet de burgerlijke rechter dat respecteren. De minderheid heeft – tenzij sprake is van willekeur en kwade trouw - daarmee dus het nakijken, zelfs al zou die (theologisch) nog zo in haar recht staan en ook al bevestigt de synode haar gelijk.

Katwijk-regel: verdeling naar rato ledentallen

In de jaren zeventig van de vorige eeuw hanteerde de Hoge Raad een andere benadering: hij bepaalde in de zogenoemde Katwijk-arresten¹⁶ dat de kerkelijke goederen vanouds behorend aan de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt te Katwijk, aan de elkaar bestrijdende groepen in mede-eigendom toebehoorden. Het argument daarvoor was dat na de scheuring in feite twee kerkgenootschappen zouden zijn ontstaan waarin het oude, ongedeelde kerkgenootschap restloos is opgegaan. Men vond het onbevredigend als de meerderheid zou beslissen welke daarvan als voortzetting van het oude kerkgenootschap zou moeten worden beschouwd. De minderheid staat dan immers met lege handen. De scheuring is dan een rechtsfeit waarbij bij beide groepen de wil aanwezig is - en ook wordt uitgevoerd - om als zelfstandig kerkgenootschap een eigen weg te gaan. Dit rechtsfeit – dus

¹¹ HR 23 juli 1946, NJ 1947, 1.

¹² De landelijke kerkvergadering.

¹³ Het bestuur van de plaatselijke kerkelijke gemeente.

¹⁴ HR 23 januari 1948, NJ 1948, 431 (Giessendam-Neder-Hardinxveld), waarin een dergelijk kerkenraadsbesluit ongeldig werd geacht, omdat plaatselijke kerk zich wat de leer betreft, heeft te onderwerpen aan het gezag der synode (dit las het Hof in de kerkorde).

¹⁵ HR 15 februari 1957, NJ 1957, 201.

¹⁶ HR 22 februari 1974 vervolgens Hof Amsterdam 4 april 1975 en HR 5 november 1976, NJ 1977, 219-221.

geen rechtshandeling – brengt dan met zich mee dat de civiele rechten en verplichtingen van de oorspronkelijke kerk, tot de uiteindelijke verdeling, gemeenschappelijk aan beide groepen toebehoren. Op deze arresten is veel kritiek gekomen. Merkwaardig is namelijk dat de burgerlijke rechter toch het kerkelijk statuut terzijde schuift door dat niet onverkort als uitgangspunt te nemen. De soevereiniteit van de kerkenraad en zijn bevoegdheid om in conflicten bij meerderheid een beslissing te nemen over wat de juiste leer is, wordt niet door de burgerlijke rechter gerespecteerd. De Hoge Raad acht namelijk de rechtsopvattingen van beide groepen gelijkwaardig. De volgens het kerkelijk recht zich afscheidende groep behoudt dan – ondanks mogelijk forse leerstellige afwijkingen – toch rechten op de goederen van de kerk.

Boerakker

In een uitspraak van de Rechtbank Groningen¹⁷ namelijk de kwestie van de Gereformeerde Kerk te en van Boerakker wordt weer teruggegrepen op de regel dat in beginsel het kerkelijk statuut zou moeten uitwijzen wie de kerkelijke goederen in eigendom toebehoren. Hierop wordt echter de uitzondering gemaakt dat, indien de kerkscheuring (nagenoeg) geheel is veroorzaakt door een verschil in geloofsopvatting en belijdenis, de Katwijk-regel moet worden toegepast. Daarmee wordt enigszins tegemoet gekomen aan de kritiek die in de literatuur op de Katwijk-regel was geuit.

Jurisprudentie kerkscheuring bij kerkfusie PKN

In het jaar 2004 hebben zich binnen het Nederlands protestantisme een aantal verschuivingen voorgedaan die hebben geleid tot een fors aantal juridische procedures. Zo zijn met ingang van 1 mei 2004 de twee grootste protestantse kerken, namelijk de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK) en de Gereformeerde Kerken in Nederland in Nederland, samen met de kleine Evangelisch-Lutherse kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, gefuseerd tot de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). Met ingang van die datum geldt voor deze kerk een nieuwe kerkorde. Een gedeelte van de orthodoxe vleugel van de voormalige NHK heeft zich fel tegen deze kerkfusie verzet omdat zij op theologische gronden meende dat de PKN niet voldoende rechtzinnig was. Binnen een aantal Hervormde gemeenten - voornamelijk in de zogenoemde Biblebelt – hebben zich rond die datum grote groepen kerkleden verenigd in de Hersteld Hervormde Kerk (HHK)¹⁸. Dit kerkverband stelt de voortzetting te zijn van de NHK.

In een fors aantal Hervormde gemeenten van orthodoxe signatuur ontstonden hierdoor twee kampen. De theologische argumenten daargelaten, meende het ene kamp dat de oude ongedeelde Hervormde gemeente alsook de landelijke kerk door de besluitvorming op landelijk niveau van rechtswege deel was gaan uitmaken van de PKN en daarbinnen die Hervormde gemeente werd voortgezet. Het andere kamp meende dat de synode van de NHK niet bevoegd was te besluiten dat Hervormde gemeenten – tegen hun uitdrukkelijke wens in – deel zouden uitmaken van de PKN; die Hervormde gemeenten konden met behoud van hun goederen buiten de PKN blijven en de NHK voortzetten in het verband van de HHK. Beide groepen maakten daarbij aanspraak op de kerkelijke goederen waarbij het conflict zich meestentijds toespitste op de vraag wie eigenaar van het (vaak monumentale) kerkgebouw was en wie daarin op de gebruikelijke tijden erediensten mocht beleggen.

Voorafgaand aan de fusie had de synode van de NHK een zogenoemde Commissie van Bijzondere Zorg in het leven geroepen: deze commissie had onder meer tot taak te bemiddelen in gemeenten waar dergelijke conflicten voorkomen en is bevoegd om voorlopige maatregelen en voorzieningen te treffen indien de bemiddeling niet slaagt.

Hierbij zij opgemerkt dat de NHK qua kerkstructuur wezenlijk verschilt van de hierboven genoemde casus. Bij de Gereformeerde Kerken bood het kerkelijk statuut weinig aanknopingspunten en daarnaast was dit een kerkverband met zelfstandige lokale kerken met een

¹⁷ Rb Groningen 5 maart 1993, NJ 1994, 417.

¹⁸ Aanvankelijk had dit kerkverband de naam Hersteld Nederlandse Hervormde Kerk. Op last van de rechter moest deze naam worden gewijzigd: Rb Arnhem 15 maart 2006, LJN AX1570.

juridisch zwakker landelijk verband. In de NHK waren de plaatselijke gemeenten¹⁹ beperkt zelfstandig en ingebed in de landelijke kerk: tussen de structuur van deze voormalige staatskerk²⁰ en de inrichting van de Nederlandse staat zijn parallellen te trekken.

Een voorbeeld van zo'n conflict is de Hervormde gemeente te Montfoort. De kerkenraad²¹ had al voor de kerkfusie aangegeven niet de lijn van de landelijke NHK te volgen en buiten de landelijke kerkfusie te willen blijven. Daarbij had hij besloten zich (met uitzondering van de predikant) aan te sluiten bij het verband van de HHK. Deze kerkenraad bleef - ook na 1 mei 2004 – erediensten beleggen in het kerkgebouw van de Hervormde gemeente. Enkele gezinnen, een minderheid van de meer actieve kerkleden²², had zich uitgesproken tegen het beleid van de kerkenraad.

De kerkenraadsleden werden, omdat zij geen deel van de PKN wilden uitmaken, vanwege de PKN uit hun ambt ontheven. De kerkenraadsleden meenden echter nog steeds het wettige bestuur van de Hervormde gemeente te vormen en bleven dus als kerkenraad fungeren. In de visie van de PKN was, gelet op de ambtsontheffingen, het bestuur van de Hervormde gemeente van Montfoort, vacant geworden. Vanwege de PKN werden vanuit de classis²³ ambtsdragers gedelegeerd uit omringende gemeenten die als waarnemend bestuur van de Hervormde gemeente optraden. Dit (waarnemend) bestuur stelde – eveneens - de wettige vertegenwoordiging te zijn van de Hervormde gemeente te Montfoort en eiste de kerkelijke goederen op, waaronder het kerkgebouw. Een groot deel van de actieve kerkleden had - onder leiding van de oude kerkenraad - echter gekozen voor de HHK²⁴. De PKN-commissie van bijzondere zorg had, gelet op de belangen van die groep, bepaald dat het waarnemend bestuur van de PKN ruimte moest bieden aan de Hersteld Hervormde gemeente²⁵ om ook kerkdiensten te beleggen. De kerktijden moesten alsdan nader worden overeengekomen. Zijdens de Hersteld Hervormde gemeente²⁶ werd echter volgehouden dat zij de ware voortzetting was van de plaatselijke Hervormde gemeente: zij weigerde (dus) de sleutels van de kerk af te geven.

Daarop heeft het waarnemend PKN-bestuur de Hersteld Hervormde gemeente gedagvaard. Bij vonnis d.d. 23 maart 2006 heeft de Voorzieningenrechter te Utrecht²⁷ geconstateerd dat zowel de Hervormde gemeente (binnen de PKN) alsook de Hersteld Hervormde gemeente (binnen de HHK) zich op het standpunt stellen dat zij - ieder voor zich - de enige opvolger zijn van de (oude) Hervormde gemeente te Montfoort zoals deze bestond vóór de landelijke kerkfusie op 1 mei 2004 en dat zij – ieder voor zich – de eigendom en uit dien hoofde het gebruik van de goederen claimen.

Vervolgens is de Voorzieningenrechter nagegaan of de besluitvorming ten aanzien van de fusie door de landelijke organen²⁸ van de NHK correct is geweest: in beginsel kan de burgerlijke rechter de besluitvorming van kerkelijke organen toetsen aan het eigen kerkelijk statuut. Mede omdat deze besluitvorming reeds was getoetst door een kerkelijk rechtscollege²⁹ en door dat college niet in strijd met het kerkelijk statuut werd geacht, oordeelde de Voorzieningenrechter dat de besluitvorming ten aanzien van de kerkfusie zijns inziens correct was verlopen. Dat had als consequentie dat de (oude) Hervormde gemeente te Montfoort – alsook haar leden – met ingang van 1 mei 2004 van rechtswege deel uitmaakten van de PKN. De Voorzieningenrechter ziet -

¹⁹ Het verschil blijkt ook uit de aanduiding: op lokaal niveau is bij Gereformeerden sprake van een kerk en bij Hervormden van een gemeente.

²⁰ Zij was ingesteld bij KB 7 januari 1816, Stb. 1816, 1.

²¹ Het bestuur van de kerkelijke gemeente.

²² Hervormde gemeenten kennen vaak een grote groep niet actieve leden: die niet-actieven werden van rechtswege lid van de Hervormde gemeente binnen de PKN. Zie Rb Arnhem 31 januari 2005, LJN AS4150.

²³ Regionale kerkvergadering.

²⁴ Plaatselijk zich noemend Hersteld Hervormde gemeente.

²⁵ De rechter merkt deze groep aan als een nieuw kerkgenootschap dat deel uitmaakt van het HHK-kerkverband.

²⁶ Vertegenwoordigd door de voormalige Hervormde kerkenraadsleden.

²⁷ Voorzieningenrechter Rechtbank Utrecht 23 maart 2006, LJN.AV6394

²⁸ In het bijzonder de synode.

²⁹ Generale commissie voor de behandeling van bezwaren en geschillen binnen de Nederlandse Hervormde Kerk.

evenals de PKN - het 'besluit' van de (voormalige) kerkenraad en individuele kerkleden om de Hervormde gemeente buiten de PKN voort te zetten, als "een collectief geuite wens om te bedanken voor het lidmaatschap van de NHK" (als onderdeel van de PKN)³⁰. De zeggenschap over de kerkelijke goederen komt daarmee toe aan het waarnemend PKN-bestuur die de wettige vertegenwoordiger is van de Hervormde gemeente: de Hervormde gemeente was immers opgegaan in de PKN en haar bestuur was vacant geworden. Dit PKN-bestuur hoeft een inbreuk op haar eigendomsrechten niet te dulden.

Echter, de Voorzieningenrechter constateert ook dat de Hersteld Hervormde gemeente een groot belang heeft bij voortzetting van het gebruik van het kerkgebouw omdat een groot deel van de kerkgangers van Montfoort zich heeft aangesloten bij die gemeente. Omdat de Hervormde gemeente aangaf bereid te zijn om in onderling overleg tot een regeling te komen waarbij beide partijen op zondag elk twee maal een kerkdienst in het kerkgebouw kunnen beleggen, werd aan dat belang in de visie van de Voorzieningenrechter voldoende tegemoet gekomen.

De Voorzieningenrechter gebood dan ook dat de Hersteld Hervormde gemeente de sleutels en dergelijke diende af te geven aan het waarnemend bestuur van de Hervormde gemeente.

Deze uitspraak had tot gevolg dat enkele weken nadien de erediensten van de Hervormde gemeente onder verantwoordelijkheid van de PKN werden hervat; de leden van de Hersteld Hervormde gemeente belegden aanvankelijk hun erediensten elders. Uiteindelijk is begin 2007 alsnog een regeling tot stand gekomen waarbij beide gemeenten hun erediensten houden in het monumentale kerkgebouw.

In een vergelijkbare situatie had de Voorzieningenrechter van de Rechtbank Zutphen³¹ daarentegen bepaald dat de Hervormde gemeente te Doornspijk (van de PKN) – en dus niet de Hersteld Hervormde gemeente te Doornspijk – weliswaar eigenaar was van de kerkelijke goederen aldaar. Gezien echter het feit dat de kerkgaande leden van de Hervormde gemeente te Doornspijk reeds onderdak hadden, dit een kleine groep betrof als ook de (grotere) Hersteld Hervormde gemeente behoefte had aan gebruik van het kerkgebouw, werd het gebruiksrecht desalniettemin – voorlopig - toegekend aan de Hersteld Hervormde gemeente te Doornspijk.

De bovenstaande uitspraken betreffen voorlopige voorzieningen: daarin is vaak meer ruimte voor een belangenafweging. Bij de Rechtbank Utrecht is een bodemprocedure aanhangig waarbij enkele tientallen Hersteld Hervormde gemeenten de kerkelijke goederen claimen.

Slot

Uit de bovenomschreven jurisprudentie komt naar voren dat bij kerkscheuring aan de burgerlijke rechter de vraag wordt voorgelegd aan wie het vermogen van het oorspronkelijke kerkgenootschap toekomt. Bij beantwoording van deze vraag is in eerste instantie het kerkelijk statuut uitgangspunt. In statuten van kerkgenootschappen is vaak nauwelijks iets hieromtrent geregeld. De rechter moet dan nagaan welk kerkelijk orgaan zijns inziens bevoegd is inzake deze materie te beslissen. Door toepassing van de meerderheidsregel kan dan worden herleid wie het juridische – dat zegt dus niets over het theologische – gelijk aan zijn zijde heeft: het besluit van de meerderheid van het in het kerkgenootschap bevoegde orgaan bepaalt dan wie het oude ongedeelde kerkgenootschap vertegenwoordigt.

De rechter moet er daarbij voor waken dat hij geen inhoudelijke uitspraak doet over theologische leergeschillen. De rechter kan dus niet zeggen welke groep de 'ware' leer aanhangt.

Indien op zichzelf juridisch correcte, kerkelijke besluitvorming ertoe leidt dat een grote groep kerkleden op korte termijn kerkelijk 'dakloos' dreigt te worden en de belangen van de groep die het kerkgenootschap juridisch voortzet klein zijn, kan in beperkte mate een billijkheidscorrectie op zijn

³⁰ In de visie van de PKN was het besluit van de kerkenraad om geen deel uit te maken van de PKN, gelet op het kerkelijk statuut, nietig.

³¹ Voorzieningenrechter Rechtbank Zutphen 15 juni 2006, LJN AX8657.

plaats zijn. Dat impliceert dan - voor bijvoorbeeld een bepaalde periode - een beperking op het onbelemmerd gebruik van het eigendomsrecht.